

Природні зони. Природна зональність. Природні зони світу.

Природні зони України. Висотна поясність

Природні зони Євразії

Велика площа та протяжність материка з півночі на південь, різноманітність клімату та рельєфу зумовили формування на території Євразії всіх природних зон Північної півкулі (мал. 281). На рівнинах природні зони змінюються згідно закону широтної зональності, в горах їх зміна підпорядкована закону висотної (вертикальної) поясності.

Мал. 281. Природні зони Євразії

На півночі материка простягається природна зона полярних широт — зона арктичних пустель, для якої характерні суворий клімат з низькими температурами повітря та малою кількістю опадів (200 мм на рік). Органічний світ зони бідний. З рослин зустрічаються мохи, лишайники, полярний мак, куріпкова трава, у щілинах скель — ломикамінь. На берегах Північного Льодовитого океану живуть білі ведмеді, тюлені, моржі, песці, лемінги (мал. 282). Влітку на високих прибережних скелях гніздяться чайки, кулики, гаги, чорнодзьобі казарки, утворюючи численні «пташині базари».

Білі ведмеді

Песець

Тюлені

Мал. 282. Тварини зони арктичних пустель

З просуванням на південь зону арктичних пустель змінює зона тундри та лісотундри. Тундра — безліса зона, що сформувалася в умовах субарктичного клімату. У тундрі тривала холодна зима і коротке прохолодне літо, опадів випадає 300-400 мм на рік. Тундрові глейові ґрунти бідні на перегній. Рослини зони тундри низькорослі, стеляться землею, схиляючись від сильних вітрів. Тут ростуть мохи, лишайники, осока, карликова береза і карликова верба з викривленими стовбурами і гілками, низькорослі чагарники, багато ягідних рослин (брусниця, журавлина, морозка). Через недостатню кількість тепла і вологи дерева у зоні тундри не ростуть. Характерна багаторічна мерзлота, яка не пропускає вглиб вологу, що сприяє формуванню боліт. Тундра — одна з найбільш заболочених природних зон. Основні жителі зони тундри — північний олень, песець, полярний вовк, лемінг, біла куріпка, полярна сова. Багато водоплавних птахів: качки, гуси, гагари, лебеді. Лісотундра — перехідна зона між тундрою і тайгою, що представляє собою чергування рідколісь, де ростуть низькорослі дерева — береза, ялина, модрина, і безлісних територій, вкритих мохами, лишайниками, чагарниками.

З давніх пір народи Півночі одомашнили північних оленів, отримуючи від них молоко, м'ясо, сир, матеріал для чумів, одягу, взуття — практично все необхідне для життя. Жирність молока цих тварин вчетверо вища від коров'ячого. Північні олені дуже витривалі: один олень може везти вантаж вагою 200 кг, проходячи в день до 70 км (мал. 283).

Мал. 283. Північні олені

Південніше лісотундри суцільною смугою із заходу на схід простягається зона тайги з більш теплим і вологим, порівняно з тундрою, кліматом. На підзолистих ґрунтах ростуть хвойні породи дерев — ялина, ялиця, сосна, кедр, модрина (єдине хвойне дерево, що скидає хвою на зиму). Тваринний світ тайги багатий і різноманітний: бурий ведмідь, вовк, лисиця, рись, лось, заєць, куниця, соболь, ласка, з птахів — глухар, тетерук, дятел, кедрівка, сова. Територія тайги теж значно заболочена. Європейська і азійська тайга дещо відрізняються. Зона тайги змінюється зоною мішаних лісів, яка не має в межах Євразії суцільного простягання із заходу на схід. Мішані ліси розташовані лише в Європі й Східній Азії, тому утворюють дві окремі області: західну (мішані ліси, що розташовані на Східноєвропейській рівнині) і східну (ліси узбережжя Тихого океану, що ростуть в умовах помірного мусонного клімату). Поряд з хвойними породами на дерново-підзолистих ґрунтах у зоні мішаних лісів зростають листяні дерева. Мішані ліси відрізняються добре помітною ярусністю: верхній деревний ярус утворюють високі сосни і ялини, нижче ростуть дуби, липи, клени, берези, в'язи. Під чагарниковим ярусом, що представлений малиною, калиною, шипшиною, глодом, є трави, мохи й лишайники. Широколисті ліси материка також не утворюють суцільної смуги. Для широколистих лісів, що ростуть на сірих лісових ґрунтах, найбільш характерні бук, дуб, граб, липа, клен. З просуванням на схід темні букові ліси змінюються більш світлими дубовими. З тварин, що живуть у зоні мішаних та широколистих лісів, поширені вовк, лисиця, кабан, лось, козуля, олень, заєць, борсук. У Карпатах і Альпах зустрічається бурий ведмідь. З птахів характерні — дятел, тетерук, дрізд, синиці.

В тайзі та мішаних кедрово-листяних лісах на берегах річок Амур та Уссурі на сході Євразії живуть амурські (сибірські) тигри (мал. 284). Вони мають менше смуг, ніж інші види тигрів. У природі через надмірне полювання і браконьєрство їх залишилося менше, ніж у зоопарках світу. Амурський тигр тепер вкрай рідкісний, тому полювання на нього суворо заборонене.

Мал. 284. Амурський тигр

У зв'язку зі зростанням континентальності клімату вглиб материка, зона широколистих лісів змінюється в центральній частині Євразії зонами лісостепів, степів, напівпустель та пустель. В умовах помірного теплого клімату та недостатнього зволоження сформувалися зони лісостепів та степів. Лісостеп — перехідна зона, де невеликі ліси, що зростають на сірих лісових ґрунтах, чергуються зі степовими ділянками (мал. 285). У степах переважає трав'яниста рослинність (мал. 286), під якою сформувались родючі чорноземи та каштанові ґрунти. Зі степових трав найбільш поширені злаки — ковила, типчак, тонконіг. Серед тварин степу переважають гризуни — ховрахи, бабаки, тушканчики, польові миші. Також є лисиці, степовий тхір, з птахів — жайворонки, дрохви, степовий орел. Природна рослинність степів через їхню значну розораність збереглася лише у заповідниках та місцях, непридатних для оранки.

Мал. 285. Лісостепова зона

Мал. 286. Степова зона

Великі території центральної та південно-західної частин Євразії займають зони напівпустель та пустель. Напівпустелі та пустелі на материкі розміщені в трьох кліматичних поясах: помірному, субтропічному та тропічному. Спільним для всіх пустель є незначна кількість опадів, бідні ґрунти та рослинність, що пристосувалася до посушливих умов. У напівпустелях і пустелях помірного поясу клімат континентальний, відзначається великою спекою влітку та сильними морозами взимку. Напівпустелі є перехідною зоною між степами та пустелями, тому трав'янистої рослинності в напівпустелях більше, ніж в пустелях. Ростуть злаки, полин, солянки, саксаул, під якими формуються світло-каштанові, бурі, сіро-коричневі ґрунти. Пустелі мають розріджений рослинний покрив, який не сприяє формуванню шару перегною. Найбільшими пустелями помірного поясу є: Кизилкум, Каракуми, Такла-Макан, Гобі. Серед великих пустель субтропічного та тропічного поясів — Руб-ель-Халі, Великий Нефуд, Тара. Пустелі субтропіків характеризуються багатшою рослинністю, значною кількістю видів тварин. У пустелях помірного поясу поширені сіро-бурі ґрунти, бідні на гумус. Часто вони бувають засолені. В пустелях тропічного поясу утворюються червоно-бурі примітивні ґрунти, на яких ростуть саксаул, ефедра, солянка, полин. В оазисах вирощують фінікову пальму. Тваринний світ напівпустель — це сайгаки, джейрани (мал. 290), що здатні пробігати великі відстані в пошуках води, верблюди, які запасують жир як джерело води в організмі. Ще збереглися кіні Пржевальського, дикі осли кулани. З

дрібних тварин водяться ховрахи, тушканчики, хом'яки, багато змій. У пустелях з тварин зустрічаються газелі, шакали, гієни, пустельна кішка, ящірки, змії, павукоподібні.

Сайгак

Джейран

Кулан

Висотна поясність Євразії

Для Євразії характерне значне поширення висотної поясності. Висотна поясність гірських систем материка характеризується різною кількістю поясів, що пояснюється відмінностями у висоті та розташуванні гір. Кількість і послідовність висотних поясів залежить від того, яка природна зона біля підніжжя гір, їх висоти та віддаленості від океанів. Чим вищі гори, тим більше висотних поясів у них виділяється. Тому найбільша кількість висотних поясів характерна для Гімалаїв, що зумовлено їхньою найбільшою висотою. Північні схили Альп, Піреней, Тянь-Шаню, Гімалаїв та інших гір за своєю природою відрізняються від південних схилів, відрізняється й набір висотних поясів. На крайній півночі материка лише чотири пояси змінюють у горах один одного. До висоти 700 м піднімаються ліси, вище розташований пояс кедрового стелюха, який поступово змінюється гірською тундрою. Вершини гір зайняті поясом вічних снігів. З просуванням на південь набір висотних поясів збільшується, особливо на зволжених схилах.

У європейській частині материка висотна поясність найбільш чітко виявляється в Альпах (мал. 293). П'ять висотних поясів закономірно змінюють один одного: приблизно до 800 м піднімаються букові, дубові, каштанові ліси, твердолисті ліси та чагарники; другий пояс, що простягається до висоти майже 2000 м, — ліси, в яких переважають бук, сосна, ялина тощо.

Вище — пояс альпійських лук, де зустрічаються високогірні чагарники — рододендрон, ялівець, кедровий стелюх. Луки в Альпах є пасовищами (мал. 294). Ще вище, майже до снігової лінії, знаходиться альпійський пояс, в межах якого значна частина поверхні гір позбавлена рослинності або вкрита накипними лишайниками. Верхній пояс — пояс вічних снігів і льодовикових пустель. Найбільш змінений людиною нижній пояс, у ньому майже не збереглася природна рослинність. Схили Карпат теж вкриті лісами: нижній пояс — це широколисті букові ліси, вище — мішані ліси, а у верхньому поясі — хвойні ліси з ялини та модрина. На найвищих вершинах розташовані субальпійські луки і чагарники (мал. 295). У Карпатах льодовий пояс відсутній.

Мал. 293. Висотна поясність Альп

Мал. 294. Природа Альп

Мал. 295. Природа Карпат

Найбільш чітко виражена висотна пояsnість на південних схилах Гімалаїв (мал. 296). Біля підніжжя і в передгір'ях Гімалаїв розкинулися тераї — густі заболочені тропічні лісові зарості. Тут ростуть пальми, акації, ліани, бамбук, салове дерево. Живуть слони, носороги, буйволи, тигри, плямисті і чорні леопарди, багато мавп, змій. Вище, приблизно до висоти 1000 м, росте тропічний ліс. Ще вище він поступається місцем субтропічним лісам, де ростуть мімози, магнолії, цитруси, клен, камфорний лавр тощо. На висоті 2200-2500 м панують капітан, черемха, дуб, вишня, вище — хвойні ліси з модрини, смереки, ялівцю. З 3500 м починаються чагарникові зарості, які поступово змінюються високогірними луками з великим різнотрав'ям. Вище — вічні сніги та льодовики.